

Стела Дерменджиева / Stella Dermendzhieva
Тамара Драганова / Tamara Draganova

**ОБУЧЕНИЕТО ПО „ГЕОГРАФИЯ НА СТРАНИТЕ“ –
ВЕРТИКАЛНИ ВРЪЗКИ И СЪДЪРЖАТЕЛНА
МАКРОРАМКА ПО НОВИТЕ УЧЕБНИ ПРОГРАМИ
В БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ**

*The Training on „Geography of the Countries“ –
vertical relationship and content macro-framework under
the new curriculums in Bulgarian School*

Summary: The article presents of the training on „Geography of the countries” model in the new curriculum on Geography and economics – V, VI, VII, IX and Xth grade, compulsory preparation. The vertical links are traced and the content macroframe is presented as a didactic condition and necessity for the learning process. Conceptual models are based on the new curricula and normative educational changes in the Bulgarian school. The vertical linking of learning content through the different classes realizes geographic synthesis based on a certain scientific and didactic systematics.

Key words: Geography of the countries, school geographic education, curricula, content macroframe, geographic synthesis.

Вертикалните връзки в обучението по география на страните и в обучението по география като цяло са необходимо дидактическо условие и самостоятелен дидактически принцип (или част от принципа за системност), осигуряващи последователно и пълно формиране и усвояване на знания, умения и компетенции в съвременния учебен процес.

Според обхвата на опорните знания за М. Маноилова вертикалните вътрешнокурсви връзки *„изискват използване на опорните знания от изучените теми и раздели в курса.“* [1].

В процеса на обучението по география от значение е учебното съдържание по вертикалата да не е повторение, а да следва концептуалната рамка за разширяване, надграждане и усложняване.

Според М. Андреев интеграцията е проблемно ориентирана познавателна дейност, преход от теория към практика, продуктивно мислене и йерархизирано обобщение (синтез) или *„синтетично изграждане на цяло от части“*.

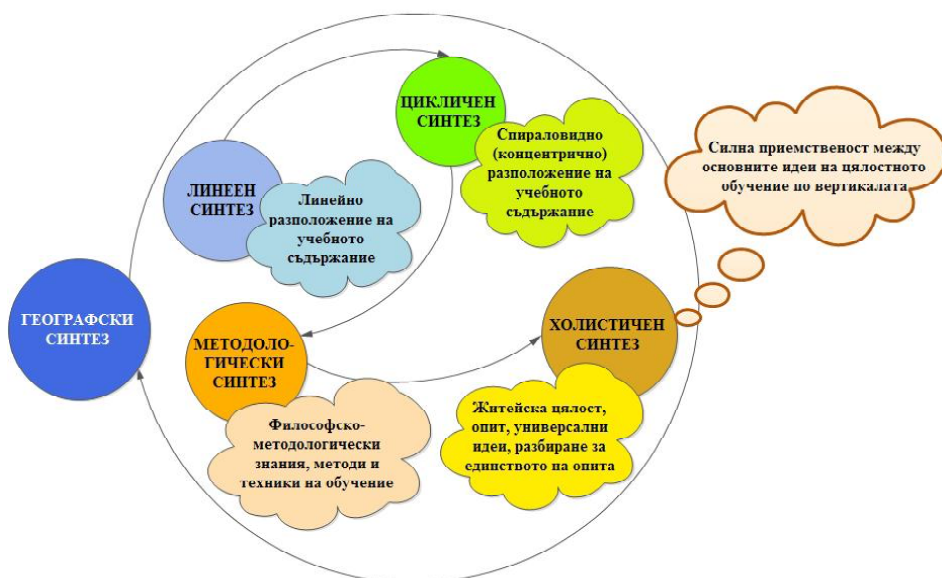
Вертикалната интеграция е определяна като приемственост между степените на образование [2]. Цялостното и комплексно обучение за страните е

резултат от синтезираното обединяване на неговите части от V до X клас в българското училище. Географският синтез започва от интердисциплинарните учебни предмети до IV клас, а от V до X клас той е разгънат по класическата концепция чрез линейния, цикличния (концентричен или спираловиден), методологическия и холистичния синтез (фиг. 1.) [2].

Безспорен факт е, че вертикалните връзки в обучението по география са непреходна дидактическа традиция, съхранена урочна организация и структуриране на учебното съдържание.

Вертикалната обвързаност на учебното съдържание през отделните класове реализира географския синтез, основан на определена научна и дидактическа систематика.

Проблематиката за вертикалната интеграция е разгледана по теми на учебното съдържание и компетентностите като очаквани резултати от обучението по *Държавен образователен стандарт (ДОС)* и по учебни програми.

Фиг. 1. Модел на географски синтез като израз на класическата концепция в обучението за реализиране на вертикални връзки [по М. Андреев]

Изучаването на страните в системата *природа – общество – стопанство* е декомпозирано по отделни природни компоненти, специфични стопанско-географски, политически и други характеристики, обединени от взаимодействията и географския анализ и синтез.

Географският синтез е постигнат в резултат на обединяване на двете основни направления в географията – *природната и социално-икономическата география*, проектирани върху дадена териториална единица – *страна*.

Видовете синтез допринасят за синтетичното единство, комплексност и взаимодействие между природата и хората в границите на дадена страна, разкриването на нейните разнообразни черти и специфики на основата на географския синтез. Природогеографският и социално-икономическият географски синтез и взаимодействие са носители на интеграция и комплексност, предполагат многовариантност на връзките – вертикални и хоризонтални [3].

Познаването на **методологическата част** на регионалната социално-икономическа география, съдържаща научни подходи и методи на познанието за социално-икономическите процеси и явления на определена територия, са важен и структуроопределящ момент в обучението по география на страните [4].

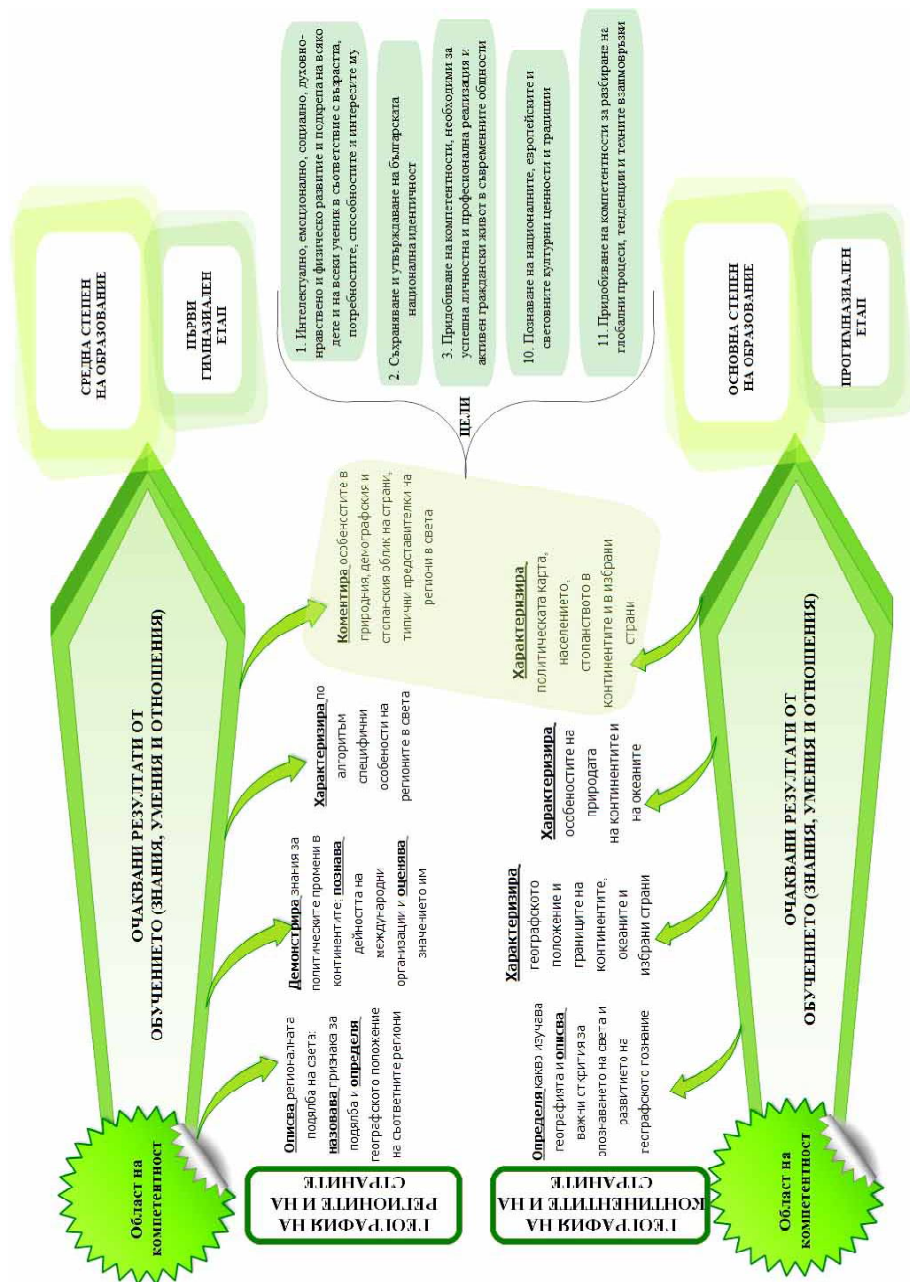
Спираловидният синтез на учебното съдържание е проектиран на основата на системно-структурния и интегралния подход на различни равнища, едно от които е и вертикалното [5].

Тезата за „многоравнищността“ е разгъната в обхвата на базовото учебно съдържание и ориентира към постепенно развиване и надграждане. Философското проблематизиране, методите и техниките на обучение, ученето чрез опит и прилагането на логически операции като анализ, синтез, индукция, дедукция, обобщение и др. безспорно изискват и дефинират необходимостта от прилагането на вертикалните връзки в обучението по география на страните [6].

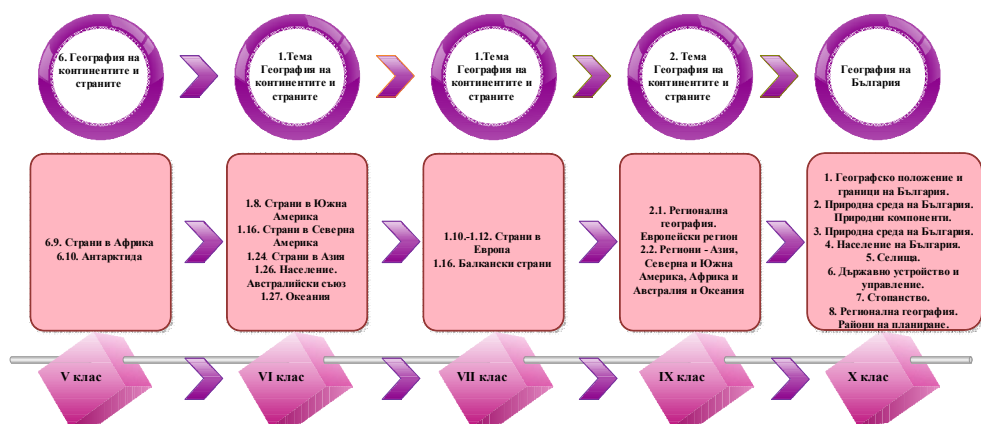
Обучението по география на страните след 2016 г. е поставено в нови нормативни рамки и е съобразено с изискванията на *Закона за предучилищното и училищното образование* от 2016 г. и последвалите го образователни промени в учебните планове и учебните програми. Като рефлексия на планираните основни цели в образователния закон се явяват вертикалните връзки в обучението по география. Не е възможно изпълняване на целите, ако учебното съдържание не е структурирано линейно-концентрично.

В ДОС са обхванати по вертикална линия областите на компетентност, очакваните резултати от обучението за знания, умения и отношения и връзката им с отделни ключови компетентности между двете образователни степени и етапи – основна и средна, прогимназиален и първи гимназиален етап [7].

Географският синтез ясно очертава общата област на компетентност със същностно надграждане и усложняване на понятийната структура от континенти към региони, със запазване на териториалната единица в тях – страната. За двете образователни степени е дефиниран четвърти, последен очакван резултат от обучението за знания, умения и отношения, който е носител на вертикалната обвързаност между степените и етапите на образование при обучението по география на страните с дефинирана географска алгоритмичност (фиг. 2.) [7, 8]

Фиг. 2. Географски синтез и вертикална обвързаност по степен и етап на образование при обучението по география на страните на ДООС [7, 8]

Фиг. 3. Вертикални връзки на обучението по география на страните – V–X клас [9, 10, 11, 12, 13, 14]

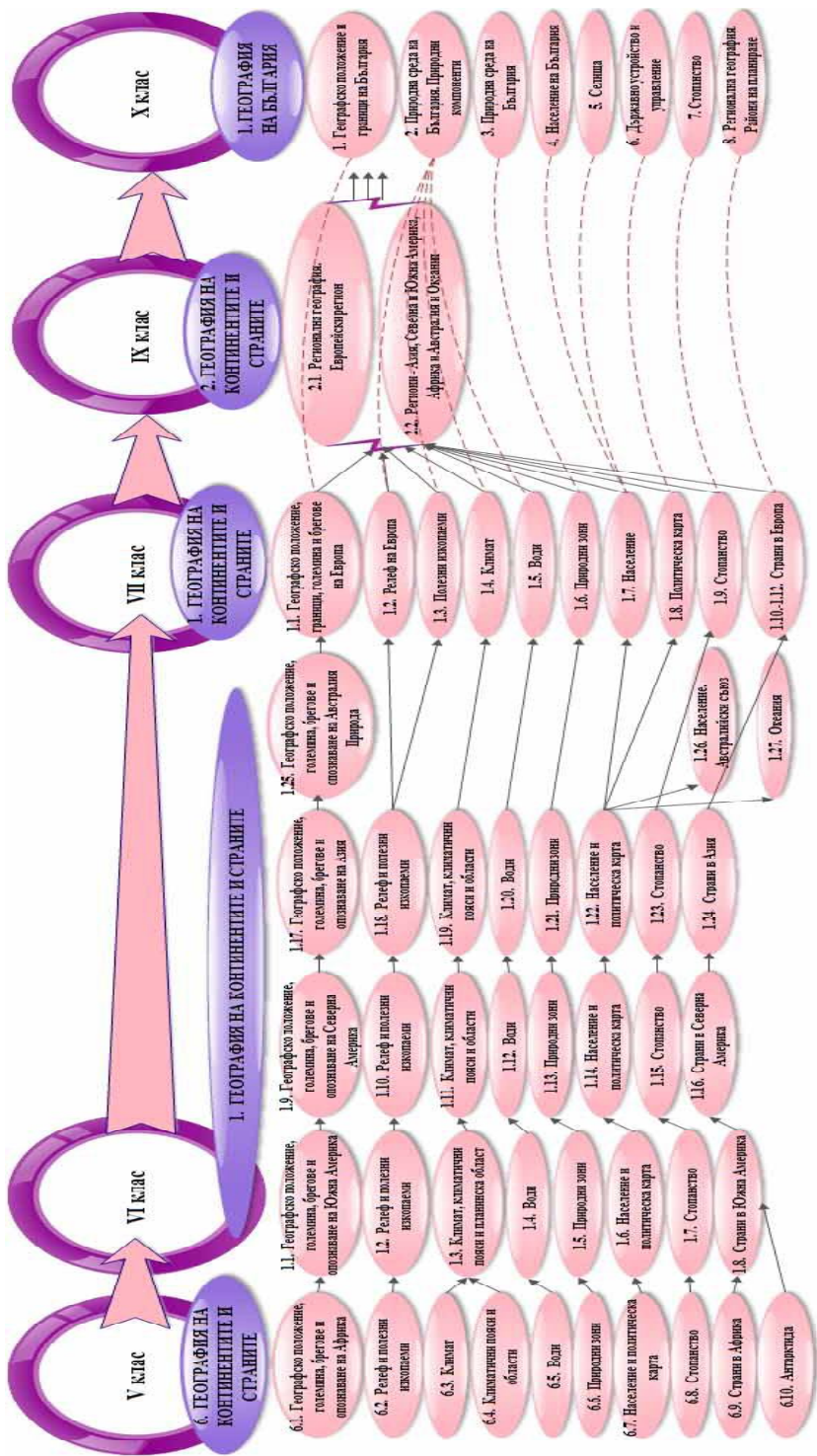
Обучението по география на страните в първи гимназиален етап е конструирано на опорните знания от V, VI и VII клас по тема *География на континентите и страните* с осигурена емпирична база по учебни програми.

В IX клас учебното съдържание е обобщено, разширено и задълбочено (фиг. 3.), а чрез вертикалните връзки се осигурява системното надграждане на знанията, уменията и компетенциите в обучението по география на страните, доказващо смесения модел на конструиране на учебното съдържание [9].

Вертикалните връзки са представени за цялостното комплексно обучение в българското училище, като включват и курса по *География на България* като част от регионалната концепция за обучението по география на страните (фиг. 3.).

Учебните програми осигуряват последователност и взаимосвързаност на структурните компоненти на обучението за страните в структурен и съдържателен план. Моделът на вертикална систематизация гарантира успех във формирането на общообразователната подготовка, която има комплексен характер и се придобива в хода на цялото училищно обучение по групи ключови компетентности. Сложността и взаимозависимостта между знанията, уменията и компетентностите са проекция на съдържащите се такива в *Европейската референтна рамка*. Вертикалният синтез осигурява реализиране на образователните принципи и единство на обучение, възпитание и социализация, изграждане на система от знания и спираловидно формиране на географска култура и грамотност (фиг. 4.).

Вертикалната обвързаност на учебното съдържание за страните на ниво ДОС и учебни програми е традиция за българското училищно географско образование, съхранена в условията и на новите образователни реалности.

Фиг. 4. Модел на вертикални врзки и съдържателна рамка за „География на страните” в българското училище по учебни програми [10, 11, 12, 13, 14]

В ретроспективен план са видни географският синтез и вертикалните връзки между образователните степени в периодизацията на развитието на училищното географско образование (табл. 1.).

География на страните в учебните програми на българското училище [3]

Табл. 1.

ПЕРИОДИ	УЧЕБНА ПРОГРАМА (ГОДИНА)	УЧЕБЕН КУРС ГЕОГРАФИЯ НА СТРАНИТЕ (РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЯ) ПО КЛАСОВЕ И НАИМЕНОВАНИЕ
Първи: 1835–1878	1858 г. Първа пълна учебна програма, изработена от Тодор Бурмов с помощта на д-р Васил Берон	<u><i>I клас (сега VI клас):</i></u> Азия – общ преглед. Политическа карта. Африка – общ преглед. Политическа карта. Америка – общ преглед. Политическа карта. Океания – общ преглед <u><i>II клас (сега VII клас):</i></u> Европа – общ преглед. Физикогеографска характеристика. Политическа карта
	1872 (първа пълна програма)	<u><i>II и III клас:</i></u> Физическа география на континентите
Втори: 1878–1944	1878	<u><i>VII клас:</i></u> Палестина и другите страни
	1880	<u><i>I клас:</i></u> Обща физическа география. Физическа и политическа география на континентите (без Европа) – Азия, Африка, Америка и Австралия и елементарни познания по космография <u><i>II клас:</i></u> Европа (без Балкански полуостров) <u><i>III клас:</i></u> подробно изучаване на Балкански полуостров и България
	1885	Държавите на Балканския полуостров
	1925	<u><i>I клас (сега V клас):</i></u> Обща физическа география. География на Африка и Австралия <u><i>II клас (сега VI клас):</i></u> География на останалите континенти <u><i>VII клас (сега XI клас):</i></u> Стопанска география на чужди страни
	1928	<u><i>II клас:</i></u> Континентите Америка и Европа – 4 големи области: Североизточна, Средна, Западна и Южна (Румъния и др. страни). Обща политическа и математическа география. <u><i>III клас:</i></u> Общ преглед на Балканския полуостров и география на Гърция, Албания, Югославия и Европейска Турция <u><i>VIII клас:</i></u> последен за гимназията – Отечественна география и география на съседните държави
Трети: 1945–1989	1945	<u><i>I клас:</i></u> Основни понятия по обща физическа география и география на Африка и Австралия <u><i>II клас:</i></u> География на останалите континенти <u><i>VI клас (сега X клас):</i></u> Стопанска география на чужди страни
	1948 (промени само за гимназиалните класове)	В първоначалното училище и прогимназията се запазват същата програма и същият хорариум от 1945 г. <u><i>IV клас:</i></u> Обща физическа география и география на Африка и Австралия <u><i>V клас:</i></u> География на Америка и Азия <u><i>VI клас:</i></u> География на Европа
	1951	<u><i>VI клас:</i></u> Физическа география на континентите с елементарни сведения за главните страни <u><i>VII клас:</i></u> Икономическа география на капиталистическите страни <u><i>IX клас:</i></u> Икономическа география на СССР <u><i>X клас:</i></u> Икономическа география на страните с народна демокрация и на НРБ
	1952	<u><i>VI клас:</i></u> Физическа география на континентите и география на по-важните страни <u><i>VII клас:</i></u> Икономическа география на капиталистическите страни <u><i>IX клас:</i></u> Икономическа география на СССР и СНД
	1955	<u><i>V клас:</i></u> Обща физическа география и география на страните от Африка и Австралия <u><i>VI клас:</i></u> Физическа география на Европа, Азия и Америка с кратки сведения за по-важните страни в тях <u><i>IX клас:</i></u> Икономическа география на страните

	1960	<u>У клас:</u> Основни въпроси по обща физическа география и география на Африка и Америка <u>VI клас:</u> География на Европа, Азия, Австралия и др. <u>IX клас:</u> Икономическа география на страните <u>X клас:</u> Икономическа география на СССР и България
	1963	<i>Запазва се програмата по география от 1960 г. до VIII клас включително</i> <u>IX клас:</u> Икономическа география на социалистическите страни
	1964	<i>Запазва се програмата по география от 1960 г. до VIII клас включително</i> <u>VI клас:</u> Физическа география на Европа, Азия, Америка с кратки сведения за по-важните страни в тях <u>IX клас:</u> Не се изучава география <u>X клас:</u> Икономическа география на СССР и НРБ
	1969	<u>IX клас:</u> Икономическа география на страните
	1974	<u>VIII клас:</u> Обща икономическа география и икономическа география на страните
Четвърти: след 1989 г.	1990	<u>У клас:</u> Избрани въпроси по обща физическа география. География на континентите Африка, Южна и Северна Америка <u>VI клас:</u> География на континента Европа (с разширено изучаване на Балканския полуостров и България), Азия, Австралия (с Океания), Антарктида <u>VIII клас:</u> Социално-икономическа география на света. Социално-икономическа география на страните
	1992	<u>VIII клас:</u> Икономическа и социална география на света. Икономическа и социална география на страните
	1995	<u>IX клас:</u> Световен природно-ресурсен потенциал. Политическа и социално-икономическа организация на обществото. География на населението и селищата. География на световното стопанство. Географски региони в света
	2000	<u>IX клас:</u> Обща география – природна структура и ресурси на Земята. География на населението и селищата, политическа и стопанска организация на обществото, география на световното стопанство, географски региони в света и страни в тях, географска и икономическа информация и работа с нея
	2007	<u>VI клас:</u> География на континентите Африка, Южна Америка, Северна Америка <u>VII клас:</u> География на континентите Азия, Австралия, Океания, Антарктида <u>VIII клас:</u> География на Европа, Балкански полуостров и България <u>IX клас:</u> Обща география и икономика
	2009	<u>IX клас:</u> Обща и регионална география (Географски региони в света и страни в тях)
	2017 г. (в сила от учебната 2018/2019 г.)	<u>IX клас:</u> География на континентите и страните 2.1. Регионална география. Европейски регион 2.2. Региони – Азия, Северна и Южна Америка, Африка и Австралия и Океания

Причина за различията в отделните учебни програми по периоди е използването на различни принципи и подходи при конструирането на учебното съдържание, влиянието на различни научни и научно-методически школи. В таблица 1. е открояна съдържателната рамка и вертикалната обвързаност по периоди, което е съхранено като традиция и в новите учебни програми по география и икономика.

Представените вертикални връзки и съдържателна рамка по новите учебни програми в българското училище показват целенасочено и актуализирано конструирана визия на обучението по география на страните, която предстои да докаже през следващите учебни години в практиката своята ефективност.

Учебно-съдържателната макрорамка при обучението за страните следва смесения модел на класическата конструкция. Изключение прави курсът по география в VIII клас, в който отсъства регионалната география.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

1. **Маноилова, М.** Междупредметните връзки в VIII клас при обучението по обща икономическа география и икономическа география на страните. – В: Обучението по география, бр. 3, 1980, с. 17. [Manoilova, M. Mezhdupredmetnite vrazki v VIII klas pri

obuchenieto po obshta ikonomicheska geografia i ikonomicheska geografiya na stranite. – In: Obuchenieto po geografia, br. 3, 1980, s. 17].

2. **Андреев, М.** Процесът на обучението. Дидактика. С.: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1996, с. 374–377, 385–392. [Andreev, M. Protsesat na obuchenie. Didaktika. S.: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 1996, s. 374–377, 385–392].

3. **Драганова, Т.** Сравнителен анализ на обучението в Балканите по „География на страните“, дисертация, 2017. [Draganova, T. Sravnitelnen analiz na obuchenieto v Balkanite po „Geografia na stranite“, disertatsia, 2017].

4. **Дерменджиева, С.** Методика на изследователската дейност по регионална география. В. Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 2001, с. 181. [Dermendzhieva, S. Metodika na izsledovatelската deinnost po regionalna geografia. V. Tarnovo: Univ. izd. „Sv. sv. Kiril i Metodii“, 2001, s. 181].

5. **Дерменджиева, С., П. Събева, Б. Димитрова.** Урокът по география. В. Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 2012, с. 19. [Dermendzhieva, S., P. Sabeva, B. Dimitrova. Urokat po geografia. V. Tarnovo: Univ. izd. „Sv. sv. Kiril i Metodii“, 2012, s. 19].

6. **Дерменджиева, С., П. Събева, Б. Димитрова.** География и образование. Методика на обучението по география, I част. В. Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 2010, с. 28–29, с. 82. [Dermendzhieva, S., P. Sabeva, B. Dimitrova. Geografia i obrazovanie. Metodika na obuchenieto po geografia, I chast. V. Tarnovo: Univ. izd. „Sv. sv. Kiril i Metodii“, 2010, s. 28–29, s. 82].

7. Наредба № 5/30.11.2015 г. за общообразователната подготовка, 2015. [Naredba № 5/30.11.2015 za obshtoobrazovatelната podgotovka, 2015].

8. Закон за предучилищното и училищното образование, България, 2016. [Zakon za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie, Bulgaria, 2016].

9. **Драганова, Т.** Концептуален анализ на обучението по „География на страните“ в новите реалности по учебна програма – IX клас. – В: International Scientific Refereed online Journal with Impact Factor – SocioBrains, бр. 41, 2018, с. 30–35. [Draganova, T. Kontseptualnen analiz na obuchenieto po „Geografia na stranite“ v novite realnosti po uchebna programa – IX klas. – In: International Scientific Refereed online Journal with Impact Factor – SocioBrains, Issue 41, 2018, s. 30–35].

10. Учебна програма по география и икономика за IX клас (общообразователна подготовка), 2017. [Uchebna programa po geografia i ikonomika za IX klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), 2017].

11. Учебна програма по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка по рамкови учебни планове), 2015. [Uchebna programa po geografia i ikonomika za V klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), 2015].

12. Учебна програма по география и икономика за VI клас (общообразователна подготовка по рамкови учебни планове), 2016. [Uchebna programa po geografia i ikonomika za VI klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), 2016].

13. Учебна програма по география и икономика за VII клас (общообразователна подготовка по рамкови учебни планове), 2017. [Uchebna programa po geografia i ikonomika za VII klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), 2017].

14. Учебна програма по география и икономика за X клас (общообразователна подготовка по рамкови учебни планове), 2018. [Uchebna programa po geografia i ikonomika za X klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), 2018].